

Tóth-Bartos András

Észak-Erdély reintegrációjának kérdése a második bécsi döntés után

Erdély gazdasági helyzete

A második bécsi döntés után rövidesen kiderült, hogy Magyarország egy elmaradott országrésszel gyarapodott. A ország különböző régiói közötti, még a Monarchia idejében fennálló gazdasági problémák az első világháború utáni időszakban még jobban kihangsúlyozódtak. Trianon után a román uralom alá került magyar lakosság gazdasági helyzete gyökeresen megváltozott. Gazdasági szempontból az amúgy sem egységes Erdély¹ fejlődését a román politika is befolyásolta. A Nagy-Románia gazdaságpolitikáját megalapozó Vintilă Brătianu nézetei szerint az állam az „integrális nacionalizmus” kifejezője volt, ezért a román lakosság gazdasági, pénzügyi, társadalmi érdekeit kellett védelmeznie. Ennek következtében egyes vidékek és nemzetiségek gazdasági élete mindvégig nagyon eltérő volt: míg egyes régiók látványosan fejlődtek (Erdély nyugati területei viszonylag hamar beilleszkedtek a román gazdaságba), mások, mint például a Székelyföld, a romlás irányában haladtak.² A második bécsi döntés után sem képeztek gazdasági és etnikai szempontból egységet a Magyarországhoz visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi területek.³

Erdély gazdasági állapota nem volt kecsegtető a hatalomváltáskor. Ipara megcsappant, a mezőgazdasági termelés minőségileg leromlott. A helyzetet súlyosbította a román hatóságok által végbevitt kiürítés is. A kivonuló csapatok különféle javakkal vonultak el, megbénítva az átadandó terület közintézményeit. A gazdasági statisztikák az anyaország és Erdély közötti különbségekről árulkodtak.

Erdély lakosságának legnagyobb része az őstermelésben talált megélhetést. A mezőgazdaságot a szétaprózódott birtokszerkezet, az alacsony termelési kultúra és természetlag jellemezte (Székelyföldön a birtoknagyság átlagban 1,7 hektárt tett ki, de voltak olyanok is, amelyek 1 hektár alá estek). A különböző termények egy főre eső adagja is jóval kisebb volt, mint az anyaországi. Ez, az 1938. évi átlag szerint a következőképp nézett ki:⁴

Termény	Magyarország kg/fő	Észak-Erdély kg/fő
Búza	285	188
Rozs	79	43
Árpa	73	28
Zab	31	46
Kukorica	215	198
Burgonya	212	184

Annak ellenére, hogy Magyarország egy túlnyomórészt agrár jellegű régióval gyarapodott, az egész országra kivetítve csökkent a szántóterület, és emelkedett az erdőterület aránya. A bécsi döntést megelőző években viszszacsatolt területek főbb művelési ágak szerinti megoszlása így nézett ki a magyarországi viszonyokhoz képest:⁵

Művelési ág	Trianoni Magyarország		Észak-Erdély		Területek nagysága a második bécsi döntés után
	kat. hold	%	kat. hold	%	%
Szántó	9770,2	60,4	2324,8	31,0	49,0
Kert	207,9	13,0	116,5	1,6	1,4
Rét	1122,3	6,9	1080,4	14,4	9,6
Szőlő	361,8	2,2	27,0	0,4	1,5
Legelő	1667,0	10,4	939,1	12,5	11,0
Erdő	1923,4	11,9	2734,7	36,5	22,0

Az ipar területén is nagy különbségek mutatkoztak. Gyárak szempontjából az erdélyi részek gyengén voltak képviselve. A két világháború között az erdélyi gyárak száma 44%-kal apadt.⁶ Míg a trianoni Magyarországon 100 km²-re átlagosan 4,30 gyár jutott, addig Erdélyben ez az arány 1,14 volt. Ipari központok csak Észak-Erdély nyugati és északi felén voltak,⁷ nehéz-ipari vidéke pedig csak Nagybánya volt.

Magyarország iparának területi megoszlása 1940-ben.⁸

Terület	Ipari üzemek száma			Alkalmazottak		
	Szám szerint	%	1000 lakosra	Fő	%	1000 lakosra
Trianoni Magyarország	192 315	76,3	20,6	718 633	81,6	77,2
Észak-Erdély	29 224	11,2	11,4	67 281	7,6	26,1
Felvidék	15 532	5,9	14,7	36 258	4,1	34,3
Kárpátalja	3842	1,5	5,5	8370	1,0	12,0

Erdély legfontosabb iparága a *faipar* volt. A '20-as években fellendült az erdélyi faipar, amelynek központja a Marosmente és a Székelyföld volt, ez azonban a gazdasági világválság ideje alatt nagyrészt tönkrement. Az iparág 1938-ban 421 fűrészteleppel rendelkezett, és 24 ezer munkást foglalkoztatott.⁹ 1940-ben a faipari telepek közül 198 került Magyarországhoz. A legtöbb faipari vállalat Csík vármegyében volt, azonban ezek tőkeerő és termelőképesség tekintetében kisebb iparvállalatok voltak.

A faipar mellett az *élelmiszeripar* rendelkezett a legnagyobb jelentőséggel. Az élelmiszeripari vállalatok túlnyomó részben a városokban működtek. Az élelmiszeripar két legfontosabb ágában, a malomiparban és szeszgyártásban a két világháború közötti időszakban hatalmas visszaesés volt tapasztalható. A gazdasági válság alatt a gyárak legnagyobb része tönkrement. A malomiparban a vállalatok többsége bezárt, vagy minimálisra csökkentette a termelést. A szeszgyárak körülbelül 70 százaléka szüntette meg a működését.¹⁰

Igen jelentős szerepet játszott a textil- és a vegyipar is. Az erdélyi textilipar, amely a román uralom alatt is nagyrészt magyar kézen volt, a két világháború között mind számbeli, mind minőségbeli emelkedést mutatott. A textilgyártás keretén belül nagy lendületet vett a háziipar, különösen a Maros mentén és a Székelyföldön.¹¹

A gyáripár tekintetében a székely vármegyék álltak a leggyengébben: itt a nagyipart kizárólag a fafeldolgozó üzemek jelentették. Ezek mellett mindössze egy vasolvasztó (Udvarhely megyében), egy cukorgyár (Marosvásárhely mellett), textilgyár és lenfeldolgozó gyár működött nagyipari jelleggel.¹² Amíg Erdély többi részén az egy üzemre eső termelési érték 1941-ben 7290 pengő volt, addig ez a Székelyföldön 2150 pengőt tett ki.¹³ Erdély kettéosztásával a székelyföld helyzete súlyosbodott. Az új határok megvonásával a brassói és a regáti felleveőipacikat elveszítették, ugyanakkor a Nyu-

gat felé irányuló vasúti összeköttetés is megszűnt. Ennek következtében súlyos problémák merültek fel a mezőgazdasági termékek értékesítésében és a lakosság ellátásában.¹⁴

A reintegráció – modernizáció kérdése

A második bécsi döntés után a magyar hatóságok megkezdték az újonnan szerzett területek integrálását. Ez azonban nemcsak a közigazgatási beillesztésre vonatkozott: az új területek szerves visszaillesztéséhez gazdasági változtatásokra is szükség volt. A korai közéleti diskurzusokban ezt „egybehangelésnek” vagy „erdélyi újjáépítésnek” nevezték. Tehát a reintegrációs folyamatot szorosan követte egy gazdasági revitalizációs törekvés is.¹⁵ Béli Kálmán, az Erdélyi Gazdasági Tanács (EGT) elnöke így nyilatkozott: *„Erdély egész gazdasági élete új felépítésre vár. A kormányzatra nehéz feladat hárul: Erdélyt egészséges, gazdaságilag erőssé és fejlődésképesévé kell tennie. Sokat kell áldoznia azért, hogy az Erdélyben rejlő gazdasági értékeket felszínre hozhassa. Ez az áldozat azonban minden tekintetben indokolt. Mert a gazdaságilag új életre kelt Erdély [...] az Anyaország gazdasági kisegítője lesz.”*¹⁶

A hatalomátvételt követő, de az azt megelőző években is több terv született Erdély gazdasági felemelésére, mind a hivatalos politikai, mind közgazdasági és értelmiségi körökben. A bécsi döntés után is – ugyanúgy, mint négy évtizeddel azelőtt a Székely Kongresszus alkalmával – megfogalmazódott az állami beavatkozás igénye, vagyis a felülről jövő modernizációé.¹⁷ A különböző diskurzusokban az államot megszemélyesítették: megértő, segítőkész, aki iránt hálásnak kell lenni. A politikusok, közéleti személyiségek, és nem utolsósorban a hivatalos propaganda is Erdély segítségére való jogosultságát hangoztatta. E nézetek szerint a magyar államnak be kell pótolnia azokat a mulasztásokat, amelyeket az első világháború előtti kormányok tettek Erdély népével szemben. Erre mintegy válaszként jött az a sérelmi diskurzus, amely az erdélyiek felől érkezett. Eszerint a 22 éves idegen elnyomás feljogosítja Erdély és Székelyföld lakosait arra, hogy az állam irányából különleges bánásmódban részesüljenek. Egy másik típusú érvelés a nemzeti érzelmeket célozta meg, melyben a székelység különleges pozíciót kapott. Úgy tűnik fel benne, mint a magyarság keleti „védőbástyája”, amelyben mindvégig fennmaradt a magyarság nemzeti öntudata.¹⁸

Teleki Pál miniszterelnök úgy nyilatkozott, hogy az erdélyi feladatoknak két irányuk van: egy rövid és egy hosszabb távú, anélkül, hogy ezt a kettőt élesen el lehetne választani egymástól.¹⁹ Az egyik ilyen feladatot a visszacsatolt területek gazdasági újjáépítése képezte. Elsősorban az adott helyzetből

kiindulva Erdély mezőgazdaságát kívánták fejleszteni. A növénytermesztés és állattenyésztés terén a minőségét akarták feljavítani, valamint az okszerű gazdálkodás nagyobb mértékű elterjesztését, ezen a téren főleg az ugarrendszer kiküszöbölésére törekedtek. A mezőgazdasághoz kapcsolódott a birtokrendezés kérdése is, amely Erdélyben a román földreformot hivatott felülvizsgálni. Az ipart is mezőgazdasági alapokon akarták fejleszteni, elsősorban a Székelyföldön. Olyan ipari ágazatokat kívántak támogatni, amelyek a helyi nyersanyagokat dolgozzák fel.²⁰

Venczel József azon a véleményen volt, hogy a Székelyföldön felmerülő kérdések nem csupán gazdasági jellegűek. Szerinte olyan népesség- és népese-déspolitikai jellegű problémákkal állnak szembe, amelyeknek gazdasági, társadalmi és közművelődési vetületei vannak. Venczel nézete az volt, hogy elsősorban a Székelyföld túlnépesedését²¹ kell orvosolni, amiben a gazdasági fel-emelés csupán eszköz.²² Ebből kiindulva a „székely életteret” két irányban kell bővíteni: vertikálisan és horizontálisan.²³ A *vertikális* növelés azt jelenti, hogy a meglévő területet javítani kell a minőség és jövedelmezőkéesség szempontjából. Ezt egyfelől a mezőgazdaság, másfelől a terület iparának jövedelmezőbbé tételével lehet megoldani. Ahhoz, hogy a népfölösleget le lehessen kötni, olyan mezőgazdasági beavatkozásra van szükség, melynek következtében a szántóterület jövedelme 27%-kal, a rétterület 38%-kal, a legelőterület 184%-kal, az erdőterület 305%-kal kell, hogy növekedjen. Egy ilyen nagyarányú beavatkozásnak feltétele a különböző birtoktípusok arányos elosztása. Az ipar és kereskedelem fejlesztése is elmaradhatatlan. Gyárakat kell létesíteni, ezeket szervesen be kell kapcsolni az ország kereskedelmi hálózatába. Fejleszteni kell a vidék közlekedésügyi hálózatát, hogy részben kiküszöbölhető legyen a periférikus helyzete. Ugyanakkor a népesség egy részét ki kell vonni a mezőgazdaságból. A vertikális fejlesztés mellett végbe kell vinni egy *horizontális*at is, amelynek a lényegét a népfélesleg áttelepítése képi.

Az első konfliktusok az erdélyiek és az anyaországbeliek között a reintegráció kérdése körül alakultak ki. A bevonuláskor az erdélyi lakosság eufórikus pillanatokat élt át, de ezek a pillanatok hamar szertefoszlottak. Zathureczky Gyula a következőképpen fogalmazott: *„A visszacsatolás napjaiban csodát vártak az erdélyiek és csodát vártak az erdélyiektől. Mindkét oldalon csalódtak. A trianoni határon túli ország nem bizonyulhatott annak, amilyennek huszonkét esztendőn keresztül Erdélyben megálmodták.”* Az erdélyi magyarság már rendelkezett egy működő intézményrendszerrel (EMGE, szövetkezetek), melyet a két világháború között épített ki. A hatalomváltáskor felmerült a kérdés, hogy ezek miként illeszkedjenek be az állam által irányított gazdasági életbe, illetve hol kell megszabni az állami

beavatkozás határait. „Erdély gyakorlatibb gondolkodásmódja itt ellentétbe került az anyaország megmerevedett etatizmusával és a központi irányítás helyeslését hangoztató dogmatizmusával.”²⁴

A Magyarország és Erdély közötti másság elsősorban az „erdélyi szellemben” fogalmazódott meg. Abból indultak ki, hogy a román uralom alatti periódus mély pszichológiai változásokat okozott a lakosság körében, átalakult Erdély társadalmi, gazdasági képe is. Ennek értelmében az önerőből létrehozott intézményeknek és szervezeteknek kellett ellátniuk a helyi jellegű feladatokat. Az újjáépítési folyamatban ezekre a szervezetekre kell támaszkodnia a magyar kormánynak, vagyis az erősen állami irányítás alatt álló intézményekre háruló feladatok egy részét a helyi intézményekre kellene bízni.²⁵ Teleki osztotta ezeket a nézeteket. Az „erdélyi szellemben” egy ápolandó történelmi tradíciót vélt felfedezni, amely a más nemzetiségűekkel szembeni tolerancia kifejezője is volt.²⁶ Azonban nem mindenki értett ezzel egyet. Nagyon sokan szeparatizmussal vádolták az erdélyi magyarságot. Egy budapesti gazdasági szakember azon az állásponton volt, hogy a magyarországi intézmények hatékonyabban el tudnák intézni a felmerülő problémákat, ezért nem látja értelmét az erdélyi szervezetek támogatásának. Véleménye szerint: „A szeparatizmust sem Erdély speciális viszonyai, sem a távolság nem magyarázza. Így csak azzal lehet mindezt magyarázni, hogy egy-két igen kiváló és jó szándékú, de Erdély határain túl nem látó előkelő úr (pl. Bethlen László, Teleki Béla) elgondolásai jutnak érvényre, ami erdélyi szempontból talán szép eredmény, de országos viszonylatban, a nagytér gazdaságelméletének idején teljesen korszerűtlen, s emellett külföldön is azt a hiedelmet keltheti, hogy Erdélyt az ország nem tudja megemészteni.”²⁷

A központ–régió konfliktus jelent meg Pál Gábor országgyűlési képviselő (az erdélyi képviselők „párton kívüli csoportjának” elnöke) felszólalásában is, 1940. december 2-án. Beszédében nyíltan kifejezésre juttatta elégedetlenségét a kormány erdélyi politikájával szemben. Kritizálta a jogegyesítés folyamatát, amelyet gyorsnak és meggondolatlannak tartott, amikor alapos és körütekintő vizsgálat nélkül, pár kivétellel visszavonták az Erdélyben még hatályban levő régi jogszabályokat. Nézetei szerint az egész országra egységes jogszabályok nem feltétlenül szükségesek, amire már volt példa Erdély történelmében, főleg a Székelyföldet illetően.

A közigazgatás terén is Erdély autonóm igazgatása mellett foglalt állást. Véleménye szerint a fennálló helyzetben a vármegyei közigazgatási szervek nem bírnak elegendő hatékonysággal, ezért egy erdélyi vezetésű kormányzati szerv felállítására tett javaslatot, „amely az irányítást kézben tartja, az állami és nemzetiségi feladatok áttekintésére megfelelő látókörrrel és tapasztalattal

bír”. Gazdasági kérdésekben is a „22 év alatt elkövetett igazságtalanságok” orvoslását kérte. Itt főleg a román földtörvény revízióját és a Csíki Magánjavak ügyének rendezését sürgette, illetve az erdélyiek megfelelő részesedését az önállósítási kölcsönökből. Ugyanakkor kérte a „*címkórság*” eltörlését Erdélyben, valamint a székelyek felfegyverzését, a határőrvidék visszaállításával.²⁸ A beszédre az anyaországbeli politikusok hevesen reagáltak. Sokan a lojalitás hiányát vélték felfedezni benne, többek között Teleki miniszterelnök is, aki „vádbeszédnek” titulálta a felszólalást. Beszéde Pál Gábort „szalonképtelenné” tette, és egyre inkább mellőzötté vált, az alakulóban levő Erdélyi Párt szervezését sem bízták rá.²⁹

A tisztviselők kérdésében is az érdekek ütközése figyelhető meg. Az erdélyi magyarság abban a hitben volt, hogy a magyar kormány széleskörű elhelyezkedést fog biztosítani a hivatalnoki pályákon, sokan vezető pozíciókra számítottak. A protekciószerzés sem volt egy elszigetelt jelenség. Mindkét oldalon (erdélyiek és anyaországbeliek) a rokoni és baráti kapcsolatokat felhasználva igyekeztek pozíciókat szerezni.³⁰ Új jelenség volt a helybeliek és az Erdélybe, sokszor vezető pozíciókba kinevezett magyarországi tisztviselők közötti feszültség. Ennek alapja az volt, hogy míg az „ejtőernyősök” biztos állást kaptak, addig sok helybeli állás nélkül tengődött.³¹

Az Erdélyi Párt (EP) politikája és a modernizáció

A visszacsatolás után az észak-erdélyi magyarság politikai szerveként létrejött párt programjának szerves részét képezte az erdélyi részek gazdasági megerősítése.

Erdélyből az 1940. évi XXVI tc. által szabályozott meghatalmazási törvény alapján, 1940. október 10-én meghatározott számú képviselőt hívtak be az országgyűlésbe. A mandátumok számát 64-ben állapították meg, ebből 48 magyar, 4 német és 12 román volt.³² A román képviselők behívása függőben maradt a román–magyar államközi kapcsolatok javulásáig. Eleinte szó volt arról, hogy az erdélyi képviselők már eleve csatlakozzanak a kormánypárthoz, de jobbnak látták, ha egy kormányt támogató párton kívüli csoportot alakítanak. A kormánypártnak szüksége volt, hogy egy politikailag egységes Erdély álljon mögötte. Ezért jelentékeny támaszt remélt tőlük az Imrédy és Szálasi törekvései elleni politikai küzdelemben. Annak ellenére, hogy Teleki minden erejével igyekezett megakadályozni a magyarországi politikai pártok behatolását Erdélybe, a nyilas pártnak és Imrédy híveinek mégis sikerült egyes helyeken teret nyerni.

Azért, hogy Erdély ne legyen különböző pártharcok tárgya, szükség volt az egységes pártra. Így az erdélyi képviselők parlamenti csoportja 1940. december 14-én megalakította az Erdélyi Pártot. Vezetőinek Bánffy Dánielt, Ember Gézát és Teleki Bélát (elnök) választották.³³ A helyi tagozatok szervezése azonnal megindult és 1941 közepére be is fejeződött. Nagy előnyt jelentett a szervezésben, hogy támaszkodhattak a bécsi döntés előtti szervezetekre (Országos Magyar Párt, Magyar Népközösség). A székelyföldi tagozatok 1941 februárja és áprilisa között jöttek létre.³⁴ 1941. május 28-án a kolozsvári Redout nagytermében megalakult a párt országos szervezete, és megválasztották a tisztikarát.

A párt programjának gerincét az egységes, államilag megszervezett erdélyi társadalom létrehozása képezte. Kihangsúlyozták, hogy az EP területi és nem regionális párt. Teleki Béla ekképp fogalmazott: *„Mi igenis az elválaszthatatlanul összetartozó magyarság kérdéseivel kívánunk foglalkozni, mert éppen ebből az összetartásból következik, hogy a magyar élet elválaszthatatlan egységet képez.”* Azonban: *„Erdély kérdéseivel hangsúlyozottabban kívánunk foglalkozni. Ez önként következik abból, hogy a 22 évi megszállás után építőmunkára van ott szükség, és annyira fontos a mielőbbi egységesítés [...] hogy ezt nekünk kell elvégeznünk, akik az elmúlt 22 évet ott töltöttük és így a kérdéseket a legvilágosabban látjuk.”*³⁵ Vagyis az új területeknek a régiekkel való „egybehangolását” erdélyi szemszögből közelítették meg: a kormány támogassa a felzárkóztatást, de a kivitelezést bízza a helyiekre, nem bolygatva a már meglévő kereteket.

A párt programjába belefoglalták az erdélyi részek állami beruházások általi gazdasági megerősítését is.

A mezőgazdasági kérdésekben a termelés fokozását tartották elsőrendűnek. Ennek egyik eszköze a gazdatársadalom egységes megszervezése és a szakoktatás fokozása volt. A másik eszközt a termelés hatékonyságának javítása képezte, valamint a legelők ármentesítése és a gyümölcsstermesztés fejlesztése. Az állattenyésztés fellendítésére a megfelelő tenyészállatokról való gondoskodást kérték.³⁶ A sérelmi politizálás részét képezte a román földtörvény revíziója. Idetartozott a Csíki Magánjavakkal kapcsolatos kérdések rendezése is. A régi székely határőrvidéki családok tulajdonába való visszahelyezését, továbbá a kormánybiztosi kezelés megszüntetését és az ingatlanok önkormányzati igazgatásának visszaállítását kérték.³⁷

Erdély és a Székelyföld fokozott *iparosítását* kérték, egyrészt az altalajkincsek feltárásával, másrészt a közlekedési infrastruktúra kiépítésével, fejlesztésével. A mezőgazdasági ipar fejlesztését, a háziipar támogatását is szorgalmazták. A faipart szövetkezeti alapokon kívánták újraszervezni. Kü-

lön kihangsúlyozták az erdélyi részek villamosításának sürgősségét.³⁸ Emellett kérték a közutak rendbehozatalát is. A vasútépítéssel kapcsolatban a székely körvasút kiépítését tartották elsőrendűnek a Csíkszereda és Székelyudvarhely közötti vonal megépítésével.³⁹

A program lényegében ugyanazokat a kívánságokat tartalmazta, amelyeket Pál Gábor is felvetett 1940. december 2-án, csupán korlátozottabb formában, az önkormányzati forma teljes mellőzésével.⁴⁰

Közvetítő intézmények

Az állam felől érkező támogatások célba juttatásában, valamint az ezzel kapcsolatos tervek kidolgozásában több intézmény is részt vett.

Teleki Pál kezdeményezésére 1940. szeptember 14-én létrehozták az *Erdélyi Gazdasági Tanácsot* (EGT) Kolozsvár székhellyel. Elnöke Béli Kálmán lett, helyettese, pedig Bánffy Dániel. További vezetőségi tagok: Teleki Ernő (nagyipar és külkereskedelem), Bethlen László (a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége képviselője), Korparich Ede (az erdélyrészi Hangya igazgatója), Sándor Béla (biztosítási ügyek), Teleki Béla (mezőgazdasági ügyek), Bodor Bertalan (hitelügyek), Rátz Mihály (kisipari ügyek), Szakács Lajos (belkereskedelem), Korponay Kornél (gyümölcsstermesztés) és Gyulay Tibor kormánybiztos (a Budapesti Kereskedelmi Iparkamara részéről).⁴¹ 1941 februárjában a vezetőségi tanács öt székelyföldi taggal bővült: Szentiványi Gábor (a Háromszéki Takarékpénztár elnöke), Szakács Miklós (Udvarhely), Kolumbán József és Karda Ferenc (Csík), valamint Urmánczy János (Maros-Torda).⁴²

Az intézménynek elsősorban tanácsadó szerep jutott. Rendszeres jelentéseket készítettek a visszacsatolt terület gazdasági problémáiról. Javaslatokat tett a beruházásokkal kapcsolatban, illetve a különböző erdélyi intézmények támogatási kérelmeit bírálta el.⁴³

Mivel az erdélyi, de főleg a székelyföldi területekkel a legtöbbet a Földművelésügyi Minisztérium (FM) foglalkozott, a hatékonyabb ügyintézés végett 1941 nyarán létrehozták a *Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltségét* Kolozsvár székhellyel, vezetője Balogh Vilmos miniszteri tanácsos volt. A kirendeltség elsősorban a korszerűbb gazdálkodást igyekezett előmozdítani növénytermesztő, vetőmag-szaporító gazdaságok, mintatelepek felállításával, ugyanakkor a szakoktatás ügyét is támogatta.⁴⁴ Kezdetben a kirendeltség földbirtokpolitikai ügyekkel is foglalkozott, majd 1942-ben felállították az erdélyi Földbirtokpolitikai Főosztályt.⁴⁵ Mindemellett az FM egy székelyföldi kirendeltséget is létesített Marosvásárhelyen.⁴⁶

Az FM 171 100/1941. számú rendelete szabályozta a visszacsatolt keleti és erdélyi részek mezőgazdasági érdekképviselésének megszervezését. Ezzel a feladattal az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet* (EMGE) bízta meg. A rendelet értelmében az EMGE kamarai ügyosztályt állított fel, valamint Kolozsváron, Szatmárnémetiben, Désen, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön kirendeltségeket hozott létre. A 19. század második felében alapított szervezet fontos szerepet játszott az erdélyi gazdasági élet megszervezésében, fejlesztésében már a bécsi döntés előtti időkben is. Tevékenysége nemcsak a termelés fellendítésére szorítkozott különböző vetőmag-, állat-, és mezőgazdasági gép- stb. akciókon keresztül, hanem kiemelt szerepet kapott a gazdák képzése is a szaktanfolyamok szervezése által. A szervezet taglétszáma a visszacsatolást követően rohamosan nőtt: 1940. április 1-én 205 gazdakörben 26 808 tag szerepelt a nyilvántartásokban, 1943-ra már 53 000-re duzzadt a tagok száma, akik 811 gazdakörbe tömörültek.⁴⁷ A taglétszám növekedéséhez valószínű az is hozzájárult, hogy a különböző akciókból csak gazdaköri tagok részesülhettek. A gazdakörök kerületekre voltak beosztva. A kerületek élén álló kirendeltségek vezetőire hárultak az adminisztrációs munkálatok. Feladatkörükbe tartozott az akciók lebonyolítása és a kamarai teendők ellátása.⁴⁸

A különböző támogatások kivitelezésében a szövetkezeteknek is nagy szerep jutott. A gazdasági- és hitelszövetkezeteket a kolozsvári székhelyű „Szövetség” *Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja* egyesítette. A központ nélkül maradt fogyasztási szövetkezetek irányítására Marosvásárhelyen létrehozták az *Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Szövetségét*. A Dél-Erdélyben maradt fogyasztási szövetkezetek továbbra is megmaradtak a nagyenyedi központ vezetése alatt.

A szövetkezetek integrációja körül is bonyodalmak alakultak ki. Az erdélyi szövetkezetek vezetői az intézményeik autonómiája mellett foglaltak állást. Az erdélyi Hangya egyik közgyűlésén Bethlen László, a „Szövetség” elnöke nyíltan kérte az önkormányzatot: „Bármilyen helyzetben vagyunk, feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a mi erdélyi magyar szövetkezeti mozgalmunk mindenképpen autonóm és önálló maradjon.” Véleménye szerint a központi szerveknek csak a kezdeti nehézségek leküzdéséhez kellett és adtak segítséget, azonban ez „nem jelenti azt, hogy ez az egyetlen egészséges alap, amelyre építünk”.⁴⁹

Jegyzetek

- ¹ A legfontosabb ipari vidék Resica vidéke (Krassószörény megye), amelyhez észak felé Temesvár ipari körzete csatlakozott. Hasonló mértékű volt a Hunyad megyei vas- és szénvidék, illetve a Tordától Marosvásárhelyig és Segesvárig húzódó földgázvidék. Jelentős volt a szász vidék, valamint Kolozsvár ipari körzete, illetve a Nagybánya körül elterülő bányák, kohók, és vegyipari létesítmények. Iparilag a Székelyföld volt a legkevésbé fejlett. (Lásd Árvay József (szerk.): *A magyar ipar*. Budapest, 1941. 130.)
- ² Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika 1918–1940. *Magyar Kisebbség*, 2000/2, 322–341., 323.
- ³ Nagyjából három területet különíthetünk el: nyugaton Szatmár, Bihar és Szilágy megyék, középen Máramaros, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód és keleten a Székelyföld.
- ⁴ MNB: A Romániától visszacsatolt terület fontosabb adatai. 1940. JEA kézirat-tár K734.
- ⁵ *Magyar Statisztikai Szemle*, 1940/8–9, 701.
- ⁶ Ósy-Oberding József: Erdély gazdasági élete. *Kárpátmedence*, 1943. szeptember, 520.
- ⁷ Oláh Sándor: Kedvezmények és konfliktusok kora. Gazdasági változások Csík megyében 1940–1944 között. *Limes*. 2001/3, 89.
- ⁸ *Magyar statisztikai Szemle*, 1943. május–június, 280.
- ⁹ Bányai Ernő: Az erdélyi magyar ipar tizennyolcéves romániai útja. In *Erdélyi Magyar Évkönyv 1938*. Brassó, 1937, 131.
- ¹⁰ *Magyar Statisztikai Szemle*. 1940/8–9, 731.
- ¹¹ Bányai Ernő: i. m. 133.
- ¹² Ósy-Oberding József: i. m. 520.
- ¹³ Oláh Sándor: i. m. 91.
- ¹⁴ Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 290.
- ¹⁵ Oláh Sándor: i. m. 91.
- ¹⁶ *Keleti Újság*. 1941. január 3, 4.
- ¹⁷ László Dezső: Korszerűsödő magyarság. *Hitel*. 1943. április, 14.
- ¹⁸ Pál Gábor felszólalása a Parlamentben az erdélyi képviselők az Országgyűlésbe való behívásuk alkalmából, 1940. október 10-én. *Országgyűlési Napló*, (1939–1944). VII. kötet, 69.
- ¹⁹ Teleki Pál: *Magyar politikai gondolatok*. Budapest, 1941, 42.
- ²⁰ Uo. 89–90.

- ²¹ Ezzel a problémával Venczel József *A székely népfesleg* (*Hitel*, 1942/1, 18–32.) című tanulmányában foglalkozik részletesebben. Véleménye szerint a Székelyföldre nem ajánlatos általános népsűrűsödési hányadosokat alkalmazni a régió földrajzi sajátossága miatt. Ő inkább a termőterület függvényében állapította meg ezeket az arányokat. Számításai szerint 1910-ben a Székelyföld népsűrűsödési hányadosa 100 kat. holdra 46,2, aminek 1940-ig még növekednie kellett. Ez Magyarország egyik legnagyobb agrár-népsűrűségi hányadosa. Ennek következtében az elvándorlás is nagy arányokat öltött.
- ²² Venczel József: Új Székely kongresszust! *Kárpátmedence*, 1943. április–május, 238.
- ²³ Venczel József: A székely kérdés lényege. In uő: *A falumunka útján*. Orbán Balázs Közművelődési Egyesület, Székelyudvarhely, 1993, 89–96.
- ²⁴ Zathureczky Gyula: Metamorphosis Transylvaniae. *Hitel*, 1940–1941/2, 214–215.
- ²⁵ Uo. 208–209.
- ²⁶ Tilkovszky: i. m. 310.
- ²⁷ Fol. Hung. 2127 10.
- ²⁸ Pál Gábor országgyűlési felszólalása. 1940. december 2. *Országgyűlési Napló (1939–1944)*, VIII. kötet, 1096–1105.
- ²⁹ Tilkovszky: i. m. 308.
- ³⁰ Kézdivásárhely polgármesterét 1940. szeptember 4-én, egy budapesti ismerőse magánlevélben arra kérte, hogy intézzon egyik rokonának gazdatanácsosi állást a városban. Ennek érdekében „a belügy- és pénzügyminisztériumban már elő vannak készítve a dolgok. [...] az ottani kormánybiztost hívjátok meg vacsorára”. (Lásd K. Kovács István hagyatéka. Céhtörténeti Múzeum, Kézdivásárhely.)
- ³¹ Oláh Sándor: Gyakorlati gondolkodásmód és megmerevedett etatizmus. *Korall*, 2004. december, 105.
- ³² A behívott képviselők a következők voltak: Adorján Imre, Albrecht Dezső, Anghi István, Árvay Árpád, Bálint József, Balogh Artúr, Bartha Ignác, Bánffy Dániel, Beke Ödön, Bethlen György, Bethlen László, Bíró István, Bodnár Sándor, Botár István, Bölöni Zoltán, Brauchner Antal, Deák Gyula, Ember Géza, Figus Albert, György József, Hindler-Fels Ákos, Jodál Gábor, Keintzel Ede, Kiss Kálmán, Kölcsey Ferenc, Kövér Gusztáv, László Dezső, Mikó Imre, Paál Árpád, Pál Gábor, Pállfy Károly, Pakocs Károly, Patzkó Elemér, Prall Mihály, Ráduly Lajos, Székely Ákos, Szentkereszhy Béla, Szilágyi Olivér, Teleki Béla, Teleki Ernő, Toldhalaghi Mihály, Török Andor, Tusa Gábor, Váró György, Vita Sándor. Lásd *Országgyűlési Napló (1939–1944)*, VII. kötet, 67.
- ³³ Tilkovszky: i. m. 306–308.

- ³⁴ 1940. február 15-én megalakult a gyergyói tagozat, elnöke Gaal Alajos. Február 20-án marosvásárhelyi tagozat alakult Toldhalaghi Mihály elnökkel; március 11-én létrejött a csíkszeredai tagozat, majd április 23-án székelyudvarhelyi, Bíró István elnökkel; április 25-én megalakult a háromszéki tagozat, melynek elnöke Szentkereszthy Béla lett.
- ³⁵ Teleki Béla beszéde az Országgyűlésben, amelyben bejelenti az EP megalakulását, 1941. június 17. *Erdély a magyar képviselőházban*. Az Erdélyi Párt kiadása, Kolozsvár, 1942. 5–9.
- ³⁶ Bethlen László 1941. február 13-án tartott képviselőházi beszéde. *Erdély a magyar képviselőházban*. Id. kiad. 32–34.
- ³⁷ Balogh Arthur képviselőnek a miniszterelnökségi tárca költségvetési vitája alkalmával tartott beszéde, 1941. november 25-én. *Erdély a magyar képviselőházban*. Id. kiad. 40.
- ³⁸ Tusa Gábor (1941. december 3-án) és Bethlen László (1941. február 13-án) felszólalásai a képviselőházban. *Erdély a magyar képviselőházban*. Id. kiad. 46–47.
- ³⁹ Váró György beszéde a képviselőházban 1941. november 12-én. *Erdély a magyar képviselőházban*. Id. kiad. 58–59.
- ⁴⁰ Tilkovszky: i. m. 309.
- ⁴¹ *Keleti Újság*, 1940. szeptember 25, 1.
- ⁴² *Ellenzék*, 1941. február 18, 7.
- ⁴³ Oláh Sándor: *Székelyföldi modernizáció 1940–1944*. Csíkszereda, 2002. Kézirat, TLA, kézirat, 18.
- ⁴⁴ *Kárpátmedence*. 1943. augusztus, 490–491.
- ⁴⁵ Oláh Sándor: *Székelyföldi modernizáció 1940–1944*. Csíkszereda, 2002. Kézirat, TLA, kézirat, 19.
- ⁴⁶ *Keleti Újság*. 1941. április 22, 3.
- ⁴⁷ Oláh Sándor: Kormányzati fejlesztések a Székelyföldön, 1940–1944. *Székelyföld*, 2001/11, 67.
- ⁴⁸ *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941–1942-ben*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1942. 40.
- ⁴⁹ *Kárpátmedence*, 1943. szeptember, 561.